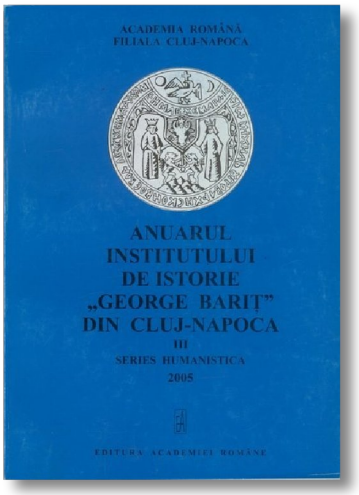

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Considerații asupra manuscriselor filosofice ale lui Simion Bărnuțiu

Eugen Cucerzan

How to cite this article:
Cucerzan, Eugen (2005) *Considerații asupra manuscriselor filosofice ale lui Simion Bărnuțiu*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 3, pp. 257–268. DOI: 10.5281/zenodo.22965603

© 2005: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONSIDERAŢII ASUPRA MANUSCRISELOR FILOSOFICE ALE LUI SIMION BĂRNUŢIU

Eugen S. Cucerzan

Universitatea de Ştiinţe Agricole şi Medicină Veterinară din Cluj-Napoca

La 17 octombrie 1839, Simion Bărnuţiu expediază de la Blaj lui George Bariţiu la Braşov o scrisoare în care specifică, între altele: „Am socotit să scap pe încet şi încât mă vor lăsa împrejurările din afară, filosofia din jugul şi robia limbii latineşti (batăr pe jumătate), în care gemând şi înăduşită fiind până astăzi tare puţin au luminat minţile auzitorilor români”[1]. Momentul este memorabil, pentru că el semnifică *primul curs de filosofie în limba română din Transilvania*. Până atunci (1839) filosofia, ca şi celelalte discipline ale spiritului, s-a propus în limba latină. Poate că „împrejurările din afară” pe care le acuză Bărnuţiu se referă şi la această suveranitate, susţinută oficial, a limbii latine, atât la Blaj cât şi în celelalte şcoli mai înalte din provincie, imperiu, centrul şi vestul Europei; şi, oarecum, de la sine înţeles, cu deosebire în mediile academice şi ecleziastice dependente de Roma.

Or, Blajul era centrul greco-catolicismului românesc. Pe lângă această circumstanţă oficială, trebuie să punem în cumpănă, alături de conservatorismul şi inerţia tradiţiei, autoritatea latinei ca limbă de cancelarie, diplomaţie şi de cultură a continentului, îndeosebi în părţile sale vestice şi centrale. Într-adevăr, limba latină a jucat, cel puţin în acest spaţiu al Europei, în întreg Evul Mediu, până târziu, în sec. al XIX-lea, rolul îndeplinit de elină în lumea civilizată a antichităţii europene. În plus, românii – mai ales cei din Transilvania – au excelat în stăpânirea limbii latine, începând cu I. Inochentie Micu-Klein şi maeştrii Şcolii ardelene latiniste (S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior); ei desluşeau în latină limba strămoşilor romani, întemeietori ai Daciei Traiane. În aceste condiţii, recursul doctrinar şi politic la *romanitate*, *limbă* şi *continuitate* ca elemente istorice determinante ale identităţii etnice româneşti, constituia, alături de majoritatea absolută a populaţiei sale în provincie şi contribuţia corespunzătoare la apărarea şi prosperitatea ţării, un argument puternic, de prima linie, în lupta pentru afirmarea şi emanciparea sa naţională şi socială. Prin limba latină, conştiinţa ştiinţifică şi politică românească trăia sentimentul că intră în relaţie nu numai cu strămoşii etnici, ci şi cu universalitatea

[1] „Tribuna poporului”, VII, 1943, nr. 43, p. 357–358.

An. Inst. de Ist. „G. Barit” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. III, 2005, p. 257–268

principiilor filosofice şi de drept formulate de aceştia; şi astfel, cu omenirea civilizată. Întrucât limba latină a contribuit, cu toată rigoarea, limpezimea şi disciplina sa, la afirmarea unităţii spirituale a continentului, adepţii săi aveau impresia că intră în posesia a încă unui argument – chiar dacă tacit – al apartenenţei la aceleaşi valori şi idealuri europene. Valori şi idealuri al căror principiu fondator a fost, repetăm, civilizaţia romană, şi al căror agent de romanizare şi de exprimare fusese spiritul latin şi limba latină. Iată de ce renunţarea la această limbă constituia un gest temerar, chiar revoluţionar.

Evoluţia modernă a Europei a condus inevitabil la afirmarea principiului naţional prin limbă. Un pas crucial a fost semnificat de traducerea *Bibliei* în limbile naţionale. Justificarea acestui demers revoluţionar a constituit-o accesul tuturor oamenilor, tuturor limbilor, la textele sacre. Dacă a fost cu putinţă, trecându-se peste vechi embargouri canonice, traducerea *Bibliei* – carte consacrată multisecular în ebraică, respectiv greacă şi latină, iar în Răsărit slavonă –, se putea întreprinde şi o literatură beletristică, ştiinţifică şi filosofică în limbile vii, naţionale! Pentru români, „românizarea" *Sfintei Scripturi* prin limbă îi are ca protagonişti pe tălmăcitorii săi anonimi (iniţial, probabil din Haţeg şi Maramureş), pe diaconul Coresi (1561), pe realizatorii *Paliei* de la Orăştie (1571–1572), ai *Noului Testament* de la Bălgrad (1648), ai *Bibliei* lui Şerban Cantacuzino (Nicolae-Milescu-Spătarul, fraţii Greceanu, Bucureşti, 1688), ai versiunilor de la Blaj (grupul de călugări conduşi de Petru Pavel Aron – 1760 şi urm., Samuil Micu – 1795). Alături de autorii teologi precum Dosoftei, Varlaam sau Ivireanu, se afirmă în direcţie românească pleiada cronicarilor: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Stolnicul Cantacuzino. Dimitrie Cantemir este autorul primei lucrări calificate de filosofie în limba română (*Divanul*..., 1688)[2]. Cea dintâi logică publicată în limba română (*Loghica, adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei*, Buda, 1799) aparţine lui Samuil Micu, care a tradus, pe la 1780, lucrarea filosofului german iluminist Fr. Chr. Baumeister, discipol al lui Chr. Wolff, iar acesta al lui G. W. Leibniz; acelaşi Micu publică, în traducere, *Ithica* şi *Dreptul firei* (Sibiu, 1800). Urmează Vasile Vârnav, cu traducerea logicii lui Condillac (1825); lucrarea aceluiaşi autor francez este tradusă, cam în acelaşi timp, de către Lazăr-Leon Asachi[3]. În 1826 apare *Logica* Sf. Ioan Damaschin în traducerea lui Kir Grigorie, episcopul Argeşului; lui Eufrosin Poteca i se datorează *Filosofia cuvântului şi a năravurilor, adecă Loghica şi Ithica elementare* după J. G. Heineccius (Buda, 1829). Motivaţia tuturor acestora traduceri, conformă concepţiei iluministe,

[2] Este de amintit călugărul catolic Gabriel Ivul (1619–1678), profesor la Universitatea din Viena, care publică la 1654, în limba latină, *Propositiones ex universa logica* (*Expuneri din toată logica*), iar la 1655 *Metafizica*, precum şi Dimitrie Cantemir, autorul de la 1700 al unei lucrări de logică în limba latină, rămasă în manuscris până la 1883 (*Compendiolum universae logices institutiones – Mic compendiu al învăţăturii întregii logici*).

[3] Publicată în 1985 de către Antonie Plămădeală.

era una şi aceeaşi: accesibilitatea filosofiei (mai întâi ca logică) în mediile culturale şi educative româneşti, pentru ca prin semnificațiile sale această ramură a spiritului să se poată implica în procesul de eliberare şi progres al națiunii române.

Primul curs de filosofie în limba română a fost acela al profesorului Gheorghe Lazăr (1779–1823), care, pe la 1818, a predat la Bucureşti după I. Kant[4], pe care a început să-l traducă şi, bănuim, să-l prelucreze în limba română, în scopuri didactice. Chiar dacă nu s-a păstrat nici o pagină din acel curs, sunt cunoscute ecourile sale în conştiința auditoriului (printre alții, I. H.-Rădulescu, E. Poteca, P. Poenaru): introducerea principiului național în învățământ, cultură şi politică[5]. În acelaşi timp cu Lazăr, le aceeaşi şcoală, un alt ardelean (L. Erdeli) propunea logica după Condillac. Lui Gh. Lazăr îi succede E. Poteca. În Moldova, la Iaşi, activitate didactică de pionierat prestează, în acelaşi sens național, Eftimie Murgu (în 1834–1835), care a tradus din latină, adăugând unele opinii personale, lucrarea profesorului său Imre János (acesta folosindu-l pe W.T. Krug). Argumentul „paradosirii" filosofiei în „limba patriei" îl află Mrgu în eficacitatea națională a acestui proces: „pe lângă câştigarea ideilor ce luminează mintea, se cuvine a lua aminte cum că aceste idei numai atunci vor intra în comerțul [circuitul] național când se vor însemna cu termeni potriviți cu spiritul nației şi cu firea limbei naționale"[6]. Concepția lui Murgu este în acord cu ceea ce scria G.W.F. Hegel referitor la însemnătatea exprimării filosofiei în limbile naționale: „se poate spune [...] că o ştiință aparține unui popor numai atunci când acesta o posedă în limba proprie; şi acest lucru este cel mai necesar când e vorba de filosofie"[7].

La baza tuturor lucrărilor de filosofie traduse în limba română (inițial în scopuri nemijlocit didactice) se află, se înțelege, încrederea în capacitatea acestei limbi de a exprima adecvat ideile şi conceptele filosofice. „Cine, oare – scria Gh. Lazăr (sau altcineva, însă, în spiritul său) –, zice că un Eufrosin Poteca nu va putea introduce filosofia în limba română? [...] Vă încredințez că şi în limba noastră română putem a ne înălța la cele mai înalte învățături"[8]. Încât, atunci când la 1839–1840 Simion Bărnuțiu expune în limba sa maternă un întreg sistem de gândire, el avea înaintea sa atât o motivație națională şi ştiințifică optimistă, cât şi o anumită experiență – cu toate rigorile, dilemele şi realizările sale. Pe lângă experiența predecesorilor (desigur, îl avea ca exemplu direct pe S. Micu), atunci

[4] I.H.-Rădulescu, în „Curierul românesc", 1839 (G. Bogdan-Duică, *Viața şi opera lui Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1924, p. 254). Într-o misivă adresată lui G. Barițiu, I.H.-Rădulescu informează că Lazăr „a scris un curs de filosofie după Kant, din care a făcut un curs de logică şi metafizică" (*Ibidem*, p. 263).

[5] *Ibidem*, p. 257.

[6] *Filosofie*, mss. III 15, Iaşi, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", f. 210.

[7] G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei* (trad. D. D. Roşca), vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei RSR, 1964, p. 253.

[8] *Povățuitorul tinerimei către adevărata şi dreapta citire*, Buda, 1826, p. 66.

când a recurs la marea sa întreprindere din 1839, S. Bărnuțiu continua, de fapt, o muncă începută de el însuşi cu câțiva ani înainte: „Profesorul de filosofie Bărnuțiu – arată Al. Papiu-Ilarian –, încă de la a. 1831 introduse în Blaj *dreptul firei*, iar pe la a. 1834 cel dintâi începuse a propune *dreptul firei* în limba română”[9].

Momentul în care S. Bărnuțiu traduce şi predă filosofia în limba română este unul într-adevăr crucial: „[...] la 1839 – continuă Papiu –, traduse toată filosofia lui Krug şi o propunea în limba națională chiar pe acel timp când se prepara stingerea limbei şi naționalității române în dietele ungureşti, învățând totodată pe tinerii români drepturile cele înnăscute personale de libertate şi egalitate atunci când românul încă nu se ținea de persoană după legile țării”[10]. Efectul acestei activități a fost cu deosebire semnificativ în direcție națională: „Bărnuțiu, prin introducerea limbei naționale puse temei la o cultură adevărat națională. De aici înainte tot mai tari şi mai profunde rădăcini începe a prinde naționalitatea în şcoalele din Blaj şi de aici înainte în toată țara”[11].

Însă, oricât de importante ar fi fost circumstanțele istorice imediate ale acestui eveniment pentru conştiința de sine românească, nu trebuie să uităm că, în tradiția aceloraşi circumstanțe, Bărnuțiu lucrează la Blaj – centrul spiritual al românilor uniți şi, cultural, pe atunci, al românilor de pretutindeni – şi că el este continuatorul unei munci aici deja seculare: episcopul Inochentie Micu-Klein, întemeietorul Blajului românesc (1737) şi al mişcării naționale a românilor din Transilvania, episcopul Petru Pavel Aron, acela care a inaugurat şcolile Blajului (1754), maeştrii istorici şi filologi ai Şcolii ardelene. Vom avea în vedere, în acelaşi timp, şi faptul că Bărnuțiu era coleg de generație şi de idei cu Timotei Cipariu, Ioan Rusu, George Barițiu ş.a. Or, toți aceşti învățați erau oamenii unor timpuri noi, atât în ce priveşte fondul ideilor (*umaniste, raționaliste* şi *democratice*), cât şi forma lingvistică națională a exprimării (limba română). Relativ la forma de exprimare, exemplele oferite de Bărnuțiu şi colegii săi, continuă Papiu, „le urmează şi ceilalți profesori, insuflând prin aceasta amor de limba națională în inimele tinerilor şi făcându-i a studia cu uşurătate [...] în acea limbă în care cugeta. Profesorele Rusu, repausatul, prin a cărui moarte pierdură românii o istorie universală ce era să se dea la lumină, cu nu mai puțin spirit propunea istoria universală şi în aceasta istoria națională [...]. Nu bărbați învățați lipsea mai înainte în şcoalele din Blaj: Filipanu, Demetrii Caioni, Demetriu Vaida, Stoica, Teodoru, Rațiu şi alții înaintea lor era plini de învățături de la Roma, Viena, Lemberg ş.a.”, însă, pe când aceştia predau în limba latină şi după metode tradiționale puțin stimulative, „profesorii sus numiți (Bărnuțiu şi Rusu – n.ns.) începusă a da viață şi spirit ştiințelor atât prin

[9] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, ed. a II-a, Viena, 1852, p. 228.

[10] *Ibidem*, p. 229.

[11] *Ibidem*, p. 229-230.

propunerile în limba națională, cât şi prin metodul unei propuneri vii, ce încânta pe studenți, îi îndulcea pentru ştiințe aşa cât studenții şi cei mai debili studia cu cel mai mare zel ştiința cea mai grea – filosofia"[12]. În acelaşi timp cu Bărnuțiu şi Rusu, la Blaj predau în limba română D. Boer (dreptul canonic), N. Marcu (fizica), I. Cristocean (matematica). Aşadar, Bărnuțiu făcea parte dintr-o adevărată mişcare intelectuală națională. De asemenea, este semnificativ că el concepea predarea filosofiei (ca şi a dreptului) în limba română drept un *proces de eliberare*. Deşi în epistola către G. Barițiu (v. *supra*) profesorul blăjean vorbea de eliberarea de sub „jugul şi robia limbii latine", putem să arătăm că, în realitate, el privea lucrurile într-o perspectivă mai cuprinzătoare: eliberarea de sub tutela clasică a latinei – ca şi a oricărei alte limbi decât aceea maternă –, constituia un atestat de libertate spirituală şi, mai departe, de afirmare națională. Referindu-se la un proces asemănător petrecut în patria sa cu câteva decenii mai înainte, Hegel arăta că „a fi aici [în limbă şi în cultură – n.ns.] la tine însuți, în cuprinsul proprietății tale, a vorbi în limba ta, a gândi în ea, este un lucru care aparține şi el formei liberării"[13].

Informații contemporane (v. *supra*, Papiu) îl recomandă pe W. T. Krug ca fiind autorul după care Bărnuțiu şi-a alcătuit cursul de filosofie. Necunoscându-se, însă, multă vreme textul cursului bărnuțian, nu s-a putut identifica nici lucrarea autorului german care a servit drept izvor al textului de la Blaj, raportul său cu această lucrare şi nici valoarea sa în peisajul literaturii filosofice româneşti a timpului. Dată fiind această situație, G. Bogdan-Duică, unul din cercetătorii cei mai documentați ai profesorului blăjean, putea să scrie la 1924: „Pe Krug nu l-a tradus însă (sic!), deoarece nu-i era nevoie la cursul din Blaj; din Krug trebuie să fi tradus numai disciplinele filosofice elementare, care se cereau studenților (ceea ce contrazice prima parte a frazei – n.ns.). *Ce uşor s-ar lămuri lucrurile, dacă am avea manuscriptul lui ori însemnările vreunui elev de-ai lui*! Dar, pe cât ştiu până acum, nimeni n-a vorbit despre astfel de probe" (subl.ns.)[14]. Un asemenea text se afla, însă, la Blaj! Identificarea şi punerea lui în valoare se va realiza în două etape:

– semnalarea şi invenatrul capitolelor după titlu (N. Comşa, 1944)[15];

– stabilirea paternității şi a valorii (D. Ghişe, P. Teodor, 1964)[16].

În Biblioteca de la Blaj, unde s-a aflat odinioară (până pe la 1948–1949), manuscrisul avea (v. Comşa) nr. 43; în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, unde se găseşte în prezent, el este mss. rom. nr. 38.

---

[12] *Ibidem*, p. 231.

[13] G.W.F. Hegel, *op .cit*., p. 343.

[14] G. Bogdan-Duică, *op. cit*., p. 243.

[15] N. Comşa, *Manuscrise româneşti din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944.

[16] D. Ghişe, P. Teodor, *Contribuții la cunoaşterea activității filosofice a lui S. Bărnuțiu*, „Revista de filosofie", nr. 3, 1964.

Ceea ce N. Comşa numea „cursul de filosofie" al profesorului Simion Bărnuţiu (mss. rom. nr. 38) datează din anul 1857 (v. *infra*) şi este alcătuit din 156 file. Structura sa pe capitole este următoarea: 1. *Introducere despre filosofia peste tot*, f. 1–24; 2. *Învăţătura cugetării (logica)*, f. 25–68; 3. *Învăţătura cunoaşterii*, f. 69–107; 4. *Ştiinţa dreptului*, f. 109–151. Mss. 38 trebuie pus neapărat în legătură cu mss. rom 39 şi 40 din aceeaşi bibliotecă clujeană. Mss. 39 conţine capitolul *Ştiinţa dreptului* (existent şi în mss. 38) şi, în plus, *Învăţătura religiei*. Mss. 40 conţine *Ştiinţa dreptului* (cap. existent şi în mssele 38 şi 39), *Ştiinţa virtuţii* (inexistent în celelalte două) şi *Învăţătura religiei* (existent şi în mss. 38). Mssele 39 şi 40 sunt scrise pe o hârtie mai veche şi datează, cel mai probabil, chiar din anii 1839–1845, perioada în care Bărnuţiu a predat filosofia în limba română la Liceul academic din Blaj. Este instructiv de arătat că în mss. 38, mai nou, există aceleaşi lacune ca şi în mssele 39 şi 40. Aceasta înseamnă fie că mss. 38 (mai nou) este o copie (fidelă) a msselor 39 şi 40, fie că toate au la bază o altă lucrare, comună (ipoteză mai puţin probabilă).

Paternitatea „cursului" reprodus în mss. 38 este recunoscută de toţi cercetătorii: Simion Bărnuţiu. Argumentul principal al acestei paternităţi este următorul: pe fila 99v. se află (adăugat pe un bilet) textul: „În anul 1840, în esamenul public a respuns pe aici Pumnul carele acum e profesor în Cernăuţi, cu care ocazie s-a încins o luptă cumplită între episcopul Lemeni şi ceilalţi şi Pop Iosif, doctorul, de o parte pentru, iară *Bărnuţiu autorul* de altă parte, contra suflărilor" (subl.ns.). În opinia lui D. Ghişe şi P. Teodor, mss. rom. nr. 38 este o *copie* executată de către I. Micu-Moldovanu (în anul 1857). Chiar dacă autorul acestei copii s-ar putea să fie pus în discuţie (o analiză grafologică ar putea aduce lumină în această problemă), rămâne sigur anul realizării sale căci, pe fila 67v. se menţionează: „Capetul logicei pus în 8 mai 1857". Că este vorba de o copie o demonstrează, între altele, precizarea de la f. 24v., ataşată textului: „Acestea le am scris cum era în MS (manuscrisul de pe care s-a făcut copia – n.ns.), schimbând numai ortografia". I. Chindriş apreciază că acela care a scris textul mss. 38 este Bărnuţiu însuşi, invocând o paranteză existentă la paragraful 318 (despre *Pneumatologie şi credinţa în duhuri*), în care se aminteşte şedinţa de spiritism de la Geneva, care paranteză se încheie ironic: „lume luminată la 1853". „Textul – scrie autorul citat – nu e adaus, ci aşezat normal în oglinda filei, cu acelaşi scris şi cu aceeaşi cerneală"[17]. Aşadar, cine altul decât Bărnuţiu şi-ar fi permis o asemenea intervenţie într-un text al cărui original s-ar fi executat prin anul 1840? Concluzia, în optica lui I. Chindriş, se impune de la sine: autorul mss. 38 este Bărnuţiu însuşi, care, la 1857, anul elaborării sale, era profesor la Iaşi.

[17] I. Chindriş, *Simion Bărnuţiu. Suveranitate naţională şi integrare europeană*, Cluj-Napoca, 1999, p. 31–32.

În legătură cu autorul manuscrisului în cauză, se impun câteva precizări. Dacă autorul acestei copii este I. M. Moldovanu (v. *supra*), rezultă că ea s-a făcut la Blaj, unde eruditul profesor trăia la 1857, ca şi aproape în totalitatea vieții sale. Dacă textul este scris de Bărnuțiu, însemană că aceasta s-a întâmplat la Iaşi, unde autorul său era în acelaşi an (1857) profesor. Se pot pune, totuşi, câteva probleme, nu lipsite de interes:

I. Biletul ataşat (când?) filei 99v. arată (v. *supra*) că la examenul din 1840 răspunsese „pe aici" Pumnul. Or, în acel an, Pumnul era student la Blaj, iar profesor de filosofie era, cum se indică pe acelaşi bilet, „Bărnuțiu autorul". Acel „pe aici" arată, atunci, indubitabil că este vorba de Blaj – locul unde s-a scris (cel puțin biletul citat) şi unde cursul fusese predat în premieră;

II. La Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi, se păstrează în manuscris (mss. V–54), *Metafizica* – o parte a cursului de filosofie ținut în capitala Moldovei de S. Bărnuțiu, începând cu anul 1855. Terminologia mss. 38 este, indiscutabil, mai veche decât aceea a *Metafizicii* ieşene. Astfel, în mss. 38 (Blaj) citim: „Aşadar *aievimea* (*realitas*) e noțiunea cea fundamentească" (f. 70v.); la Iaşi, aceeaşi idee (din *Metafizica curată*) are următoarea formulare: „Prin urmare, *realitatea e categoria primă* (*categoria prima*), (f. 4). La Blaj: „este ceva *aievea* căruia îi răspund *întipuirile* noastre şi care se poate cunoaşte prin aceste *întipuiri*" (f. 70v.); la Iaşi: „e ceva *reale*, căruia răspund *reprezentațiunile* noastre şi care se poate cunoaşte prin aceste *reprezentațiuni*" (f. 5) etc. Aşadar, în mss. 38 avem concepte ca *aievea, aievime, întipuiri*..., iar în mss. V-54 *real, realitate, reprezentațiune*... Logic, mss. cu terminologia mai veche (Blaj) este anterior mss. cu terminologie mai nouă (Iaşi). Dacă amândouă textele au fost scrise de Bărnuțiu în jurul anului 1857, cum se explică aceste diferențe?

III. În situația în care mss. 38 a fost realizat la Iaşi de către Bărnuțiu, cum se explică: a) fidelitatea absolută față de mss. original („acestea le am scris pe cum era în MS"), la ce ar fi servit această fidelitate autorului însuşi (dacă acesta a fost Bărnuțiu) față de o traducere-prelucrare a sa făcută cu aproape două decenii în urmă?; b) de ce a fost necesară modificarea ortografiei („schimbând numai ortografia") la 1857, deci într-o vreme în care Bărnuțiu era la Iaşi unde preda, între altele, un (acelaşi) curs de filosofie după W. T. Krug?

IV. Mss. 38 conține câteva lacune prezentate de către copist ca existând şi în mss. original; dacă acest copist a fost Bărnuțiu, de ce nu a făcut el însuşi completările şi îndreptările de rigoare? Mai mult, păstrează asemenea lacune, semnalându-le ca atare.

V. În lucrarea *Manuscrise româneşti din Biblioteca Centrală de la Blaj*, N. Comşa prezintă (ceea ce numeşte el) un „Curs de filosofie" (mss. 43), cu următoarea structură: 1. *Despre filosofia peste tot*; 2. *Învățătura cugetării (logica)*; 3. *Partea a treia. Învățătura cunoaşterii*; 4. *Partea a cincea. Ştiința dreptului*;

5. *Secţia II. Methafizica aplicată* „La sfârşit încheierea: «Finivi... Februarii 1841»”; 6. *Partea 6. Ştiinţa virtuţii*; 7. *Partea 7. Învăţătura religiei*; 8. *Partea 5. Ştiinţa virtuţii*. (Trecem peste constatarea că putea fi o ordonare eronată a caietelor care alcătuiesc substanţa acestui curs. Comşa prezintă la pct. 5 *Methafizica aplicată* când, în mod firesc, aceasta urma pct. 3 *Învăţătura cunoaşterii*, adică *metafizica pură*).

Este clar[18] că mss. 38 de la Cluj reprezintă o parte a mss. 43, odinioară la Blaj (anume pct. 1, 2, 3, 4), restul (pct. 6–8) constituie materia mss. 39 şi 40 de la Cluj. Elocventă pentru problema în cauză (cine şi unde a realizat mss. copie nr. 38), este că în anul 1944 (când Comşa îşi publica lucrarea), în mss. pe atunci la Blaj exista şi *Secţia II. Methafizica aplicată*, inexistentă în mss. 38 (Cluj), cu importanta încheiere „*Finivi...Februarii 1841*”. Această „încheiere” pare să aducă mai multă lumină asupra chestiunii: cine, la 1841, preda filosofia, şi unde anume, dacă nu la Blaj? Toate ipotezele converg – şi de această dată – spre S. Bărnuţiu şi orăşelul dintre Târnave. Cine putea să scrie încheierea respectivă dacă nu fiul cantorului din Bocşa Română sau vreun elev de-al său, ori vreun (alt) copist ulterior? Aceeaşi „încheiere”, precisă, aparţine, după toate probabilităţile, anului sau epocii respective (1841) la Blaj, unde manuscrisul a fost descoperit şi unde, probabil, s-a păstrat de la început.

VI. În *Testamentul* redactat la Iaşi şi publicat în 1941 de C. Coposu, Bărnuţiu enumeră manuscrisele al căror autor este şi pe care le încredinţează urmaşilor (nepotul I. Maniu din Sălaj) pentru a fi publicate: 1. *Dreptul public al românilor*; 2. „Epistole şi alte documente publice”; 3. *Dreptul ginţilor*; 4. *Pedagogia*; 5. „Celelalte părţi ale filosofiei”, *Logica, Metafizica, Estetica, Eticotheologia*[19]. De ce între aceste manuscrise nu figurează explicit tocmai traducerea integrală, impozantă a manualului lui Krug? Era prea importantă pentru activitatea lui Bărnuţiu şi pentru filosofia românească o asemenea lucrare, încât ea să fie prevăzută în *Testament* la „Celelalte părţi ale filosofiei”. Dacă nu cumva aceste „celelalte părţi” se referă la *Logică, Metafizică*...

Concluzia care se desprinde ca având cele mai multe şanse este că mss. 38 s-a scris şi s-a păstrat acolo unde a fost descoperit: la Blaj, nefiind, însă, cu totul exclus ca, aplicându-se una din prevederile *Testamentului* („Mica mea bibliotecă o las Colegiului Naţional din Blaj, iar mulţumirile mele cetăţenilor blăjeni”[20]), mss. 38 să se fi „strecurat” printre cărţile donate Bibliotecii de la Blaj. Puţin probabil, totuşi.

*

Pe baza unor analize comparative, s-a determinat izvorul german, principal şi nemijlocit al cursului bărnuţian de la Blaj: W. T. Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*. Pe lângă acest manual, profesorul român a mai

[18] D. Ghişe, P. Teodor, *op. cit*., p. 360–361.
[19] Apud C. Coposu, *Testamentul lui Bărnuţiu*, „Ardealul”, nr. 16, 1943, p. 5.
[20] *Ibidem*.

utilizat şi *System der Theoretischen philosophie*, vol. II, al aceluiaşi autor german, precum şi alte lucrări sistematice şi de istoria filosofiei. Bărnuțiu l-a cunoscut pe Krug fie prin lectură directă (G. Bariţiu relatează că Bărnuțiu a învățat germana la Blaj ca să-i citească pe Kant, Hegel, Fichte, Krug, Herbart)[21], fie (ori şi) prin intermediul altor autori (precum Șt. Marton, care a expus doctrina lui Kant în varianta lui Krug, în limba latină: *Systema philosophiae criticae in compendium redigit*, Viennae, 1820)[22].

W. T. Krug (1770–1842), discipol şi urmaş la catedră al lui I. Kant, continuă concepția raționalistă şi criticistă a maestrului său. Meritul de căpetenie al lui Krug este acela de a fi dat filosofiei kantiene structură de sistem într-o expresie limpede şi concisă. De aceea, lucrările sale au servit drept model profesorilor de filosofie dintr-o bună parte a centrului Europei, inclusiv din imperiul habsburgic. În aceste condiții, meritele profesorului Bărnuțiu, ca autor al cursului de filosofie de la Blaj, trebuie să fie estimate în raport cu: 1) concepția sa filosofică generală; 2) forma de exprimare; 3) valoarea sa în raport cu celelalte lucrări bărnuțiene de filosofie şi cu peisajul filosofic autohton.

În ceea ce priveşte conținutul cursului, cercetătorii au arătat ca fiind cu deosebire important faptul că acesta aparține direcției filosofice, care se bucura în acel timp de cel mai mare şi calificat prestigiu: metafizica lui Kant, în expresia mai accesibilă datorată lui Krug. Este vorba îndeosebi de *criticismul kantian*, cu încredere în valoarea rațiunii umane, acreditată ca instanță supremă în raportul omului cu lumea şi cu sine însuşi. În fond, este primatul a ceea ce rațiunea stabileşte ca fiind „imperativele categorice" în activitatea teoretică şi practică a omului. În acest context, Bărnuțiu transmitea auditorilor şi cititorilor săi argumentele rolului filosofiei în toate sectoarele majore ale vieții omeneşti: „prețul filosofiei, cu atâta e mai înalt decât prețul altor ştiințe, cu cât dintre toate ştiințele e cea care dă mijloacele celea bune spre cultura înțelesului [intelectului – n.ns.] şi a inimei, a. cultivează înțelesul, că îl stârneşte neîncetat spre cercarea adevărului, îl întăreşte şi conduce într-însa, seamănă princeputuri [principii – n. ns.] curate şi folositoare în tot neamul omenesc, prin care luminându-se, oamenii sunt în stare a se rosti în contra tuturor rătăcirilor deplinirei şi fericirei omeneşti contrare, prin care se astupă izvoarele prejudecăților, se împrăştie norii neştiinței, se surupă fanatismul şi despotismul, se smulge din inima oamenilor credința deşartă, care, fără îndoială, ar îneca omenirea de nu s-ar pune în contra lor filosofia; b. cultivează inima, că arată omului ce este şi ce trebuie să fie, şi însuşi spune mijloacele prin care poate fi aceea ce trebuie să fie, adică însuşi arată cum că e ființă cuvântătoare şi iertătoare (liber) şi cum că, pentru cuvânt [rațiune – n.ns.] o iertare [libertate –

[21] „Observatorul", 1880, p. 186.

[22] Vezi I. Mârza, *Şcoală şi națiune* (*Şcolile Blajului în epoca renaşterii naționale*), Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 141.

n.ns.] are demnitate personească şi drepturi întemeiate pe cuvânt şi pe iertare, îi arată cum că trebuie să se cultive cu tot feliul de cultură la care poate ajunge cu puterile sale, iar mai ales în virtute neîncetat să sporească şi ca să poată spori însuşi, pune înainte ca nişte mijlociri, legile şi deregătoriile, învăţându-l că numai aşa va putea spori întru adevăr în virtute, de le va face toate acestea pentru aceea bune în sine însuşi şi poruncile de conştiinţă, nimic uitându-se la aceea oare ce va urma pentru simţire de le va plini şi va urma de nu le va plini, că prin acest feli de socoteli i s-ar strica inima de tot, s-ar abate omul de la virtute. Pe scurt, filosofia şi numai singură ea învaţă pe om a-şi cunoaşte chemarea cu temei şi a lucra amăsurat [potrivit – n.ns.] chiemărei sale" (f. 3v.).

S-a arătat (D. Ghişe, P. Teodor ş.a.) că Bărnuţiu nu a tradus pur şi simplu, pas cu pas, originalul german. Deşi structura cursului, ordinea capitolelor şi conţinutul lor urmează fidel originalul, Bărnuţiu inserează unele *idei personale*, îndeosebi în aşa-numitele „însemnări", idei inexistente la Krug şi în celelalte variante româneşti ale acestuia (Laurian şi Cipariu). Astfel, se demonstrează faptul că el a pătruns cu toată claritatea în adâncimea cugetării lui Kant şi Krug, că a manifestat o anumită independenţă faţă de această cugetare. Cu deosebire importante pentru evoluţia gândirii bărnuţiene sunt observaţiile sale privitoare la situaţia social-politică a provinciei, observaţii care prefigurează atitudinea autorului lor de la 1842 (*O tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă*) şi 1848 (*Discursul* din Catedrala Blajului, 2/14 mai).

Înţelegerea adecvată a originalului german se constată cu toată pregnanţa şi în aceea că Bărnuţiu a reuşit să exprime în limba română, prea puţin exersată filosofic, abstracţiunile unui întreg sistem de gândire. În lipsa unui limbaj filosofic şi a unei terminologii specifice acestuia, profesorul de la Blaj a fost nevoit să propună termeni proprii, însă pornind de la zestrea autohtonă a limbii române (de ex. *aievea, aievime*). Adeseori, recurgând la procedeul glosării pentru a-şi face textul mai inteligibl, el pune în paranteză echivalentul latin (de ex. *aievime – realitas*). Interesant este că astăzi înţelegem mai bine semnificaţia termenului propus de Bărnuţiu cu ajutorul clasicului latin, pe care autorul tocmai voia să-l exprime cât mai potrivit cu limba română. Aşa cum se prezenta acest „curs", cu numeroase arhaisme şi provincialisme, cu mulţi termeni hibrizi, el îşi obliga auditorii şi cititorii să gândească, încercând să înţeleagă prin efort propriu problemele filosofiei. De fapt, procedând în acest fel, adică încercând să transpună filosofia în limba română, Bărnuţiu a trebuit să regândească problemele acesteia, exprimându-le într-un limbaj şi o terminologie proprii.

În raport cu întregul operei teoretice bărnuţiene, „cursul" de filosofie din Blajul anilor 1839–1845 reprezintă un moment crucial. Ideile sale, de la partea de filosofie generală şi logică, trecând prin „învăţătura cunoaşterii" şi până la aceea practică (îndeosebi ca filosofie a dreptului), au constituit fundamentul activităţii

ştiinţifice, didactice şi politice de mai târziu a lui S. Bărnuţiu. Este aceasta o ideologie care, ascultând directivele raţiunii, proclamă demnitatea fiinţei umane, egalitatea de principiu a tuturor oamenilor ca indivizi şi popoare (naţiuni), precum şi necesitatea înfăptuirii acesteia în toate direcţiile vieţii omeneşti. Ideile raţionaliste, umaniste şi jusnaturaliste ale acestui „curs" îşi vor afla aplicarea în celelalte lucrări bărnuţiene. *Psihologia empirică şi logica* (Iaşi, 1871) urmează, în general, aceeaşi direcţie, însă, de această dată, modelul a fost Joseph Beck[23].

Deoarece în mss. 38 nu s-a păstrat cap. *Metafizica aplicată* (existent la Blaj în 1944), această lacună poate fi suplinită, relativ, cu partea corespunzătoare a mss. *Metafizica* existent la Iaşi (cota V–54) şi la Bucureşti, Biblioteca Academiei Române, mss. doc. Rom. 3348, f. 3–35, copie incompletă (1859), mss. rom. 5444 (67 file) şi II 11665 (litografiat). Redăm, cu titlu informativ, în formularea de la Iaşi, structura pe capitole şi paragrafe a părţii sale secunde (*Metafizica aplicată*), f. 51–74: *Partea 2. Metafizica aplicată*, § 84. *Literatura acestei părţi*; § 85. *Considerațiune generală asupra naturei*; § 86. *Împărțirea metafizicei aplicate*; *Cap. 1 Hilologia metafizică*; § 87. *Conceptul materiei*; § 88. *Calitatea cea originaria a materiei*; § 89. *Puterile originale ale materiei*; § 90. *Mobilitatea materiei*; § 91. *Conceptul motului* [mişcării – n.ns.]; § 92. *Determinabilitatea materiei*; § 93. *Celeritatea motului*; § 94. *Continuitatea motului*; § 95. *Relativitatea motului*; § 96. *Speciile motului*; § 97. *Puterea motrice*; § 98. *Puterea repulsivă şi atraptivă*; § 99. *Nepenetrabilitatea materiei*; § 100. *Poterea repulsivă*; § 101. *Gradele poterei repulsive*; § 102. *Poterea atraptivă*; § 103. *Gradele poterii atraptive*; § 104. *Diferentia poterei repulsive şi atractive*; § 105. *Conlucrarea amânduror poterilor*; § 106. *Legea lucrării amânduror poterilor*; § 107. *Greutatea materiei*; § 108. *Secabilitatea materiei*; § 109. *Comunicațiunea motului*; § 110. *Legea comunicațiunei*; § 111. *Legea subsistentiei materiale*; § 112. *Legea inerției materiale*; § 113. *Legea reapțiunii materiale*; § 114. *Legea continuității mecanice*; § 115. *Motul considerat ca fenomen*; *Capul 2 Organologia metafizică*; § 116. *Conceptul organismului*; § 117. *Poterea organică*; § 118. *Poterea motrică*; § 119. *Poterea genitrice*; § 120. *Poterea vitală*; § 121. *Speciile organismului*; § 122. *Omul ca ființă organică*; *Capul 3 Teleologia metafizică*; § 123. *Conceptul finalității*; § 124. *Finalitatea ființelor organice*; § 125. *Finalitatea a toată natura*; § 126. *Sistema scopurilor naturali*; § 127. *Destinațiunea cea naturală a omului*.

Având la bază textul cursului de filosofie predat de S. Bărnuţiu în cadrul Liceului academic de la Blaj, mss. 38 reprezintă *primul sistem filosofic tradus integral în limba română*. Faptul că a fost alcătuit din necesităţi prioritar didactice, luând în calcul starea incipientă a filosofiei şi învăţământului filosofic românesc, explică şi preferinţa autorului său, respectiv a profesorilor de filosofie români

[23] Vezi G. Bogdan-Duică, *op. cit*., p. 182.

pentru originalul german, datorat lui Krug. Acelaşi izvor german va fi utilizat şi de alţi profesori români de filosofie. Al. Treboniu-Laurian intenţiona să-l traducă şi să-l publice integral; din păcate, a publicat doar un singur (primul) volum, la Bucureşti, în 1846. Aron Pumnul, în anul şcolar 1847-1848 la Blaj, a tradus după *Fundamentalphilosophie*[24]. Timotei Cipariu a publicat, în traducerea sa, sistemul Kant-Krug, în două volume, la Blaj, în 1861 şi 1862. Comparând cele trei versiuni româneşti (Bărnuţiu, Laurian, Cipariu; din cursul lui A. Pumnul s-au păstrat numai câteva însemnări[25]) ale originalului german, nu putem să nu recunoaştem valoarea lor intrinsecă, dar nici să nu remarcăm aspectul mai personal datorat lui Bărnuţiu (îndeosebi în acele „însemnări"). Oarecum surprinzător este faptul că, deşi a trăit şi a lucrat la Blaj, Cipariu nu pare a fi cunoscut, respectiv utilizat, versiunea prietenului său; în schimb, traducerea sa poate să fie pusă în legătură cu textul publicat de Laurian la Bucureşti! Să nu fi avut în mână tocmai el, marele bibliofil, manuscrisul bărnuţian? O problemă, un semn de întrebare...

[24] Vezi I. Petrescu, *Un discipol paşoptist a lui W. T. Krug: Aron Pumnul*, „Studia" – Universitatis „Babeş-Bolyai", Series Philologia, nr. 1/1962, p. 89.

[25] *Ibidem*.